

Lányanyának lenni, avagy egy múltbeli szociológiai terepkutatás eredményei

ZSUZSANNA LAMPL

To Be a Single Mom—Results of a Sociological Field Research Made in the Past

316

316.356.2(437.6)

Keywords: single mother, partnership, qualitative research

Bevezetés

Az alábbi írás 1984-ben, azaz több mint harminc évvel ezelőtt készült. Nem tudományos folyóirat, hanem a *Nő* című, akkoriban 35-40 ezres példányszámban megjelenő képes hetilap számára, amely az egyetem elvégzése utáni első munkahelyem volt. A főszerkesztő, Haraszi Mészáros Erzsébet nagy érdeklődést mutatott a szociológia iránt, s neki köszönhetem, hogy a szokványos újságírási és szerkesztési munkák mellett a szerkesztőségben töltött három aktív év alatt alkalmam nyílt néhány szociológiai terepkutatás elvégzésére is. Ezek egyike a lányanyaságról szólt, tehát arról az állapotról/ jelenségről, amikor egy nőnek hajdonként, vagyis házasságon kívül születik gyermeke.

A kutatást öt járásban végeztem: a Dunaszerdahelyi, Komáromi, Lévai, Losonci és Nagykürtösi járásokban. Három módszert alkalmaztam. Az első módszer a dokumentumelemzés volt: újságíróként bepillantást nyerhettem a lányanyák aktáiba, számtalan jegyzőkönyvet olvastam el, amelyekből azonban az adatok intim és titkos jellege miatt valójában írásban semmit sem használhattam fel, viszont általuk betekintést nyertem a lányanyaság problematikájába, s ezzel a tudással felvértezve nyúltam a következő módszerekhez. A második módszer a személyes, félig strukturált interjú volt. A lányanyaság múltjáról a Nagykürtösi járás három falujában, Ipolyvarbón, Nagycsalomiján és Zsélyen, valamint a járási székhelyen, Nagykürtösön beszélgettem idősebb asszonyokkal. A jelenről, vagyis a nyolcvanas évekbeli helyzetről az említett járások gyermekvédelmi osztályának felelős dolgozóival, valamint 49 lányanyával készült interjú szolgáltatta az információkat. A harmadik módszer a terepkutatás volt, amikor a titkos résztvevő megfigyelő pozíciójából adódóan lányanyának adtam ki magamat. Így alkalmam nyílt a saját bőrömön is tapasztalni az emberek viszonyulását. Összesen tehát öt forrásból gyűjtöttem az adatokat: a jegyzőkönyvekből, az idősebb adatközlőktől, a hivatali referensektől/védőnőktől, a lányanyáktól és saját tapasztalatból.

A lányanyák számát nem rögzítik a statisztikák, csupán a gyermekszületések számát, ezen belül a házasságon kívül született gyermekekét is. Ez a szám azonban nem azonos a lányanyák számával, hiszen egy anyának nemcsak egy, hanem több házasságon kívül született gyermeke is lehet. Vagyis a lányanyák száma alacsonyabb a házasságon kívül született gyermekek számánál. Azonban a két jelenség feltételezi egymást, s az elmúlt három évtizedben mindkettő – a házasságon kívül szülő nők és a házassá-

gon kívül született gyermekek aránya – növekvő tendenciát mutat. A lányanyaság témája tehát nem veszített aktualitásából, Szlovákiában mégsem készült róla – sem korábban, sem mostanában – egyéb szociológiai felmérés. Ezért tartottam fontosnak az érdeklődő tudományos közvélemény elé tárni ennek a régebbi – s úgy tűnik, egyetlen – kutatásnak az eredményeit.

1. Lányanyának lenni a múltban

Az ötletet, hogy épp ezzel a témával foglalkozzam, az élet adta. Huszonöt éves, művelt, csinos tanárnő ismerősöm hatévi együttjárás után teherbe esett, mire a partnere szakított vele, mondván, „sosem szerettelek igazán, ezért nem veszek feleségül”. A lány az eltelt évek folyamán többször is fontolgatta, hogy véget vet a kapcsolatnak, mert a társa gyakran gorombáskodott vele, még mások előtt is lehülyézte. Végül édesanyja érvei – „mindenki tudja, hogy mióta jártok együtt, ki hiszi majd el, hogy nem ő hagyott ott, és akkor kinek fogsz kelleni, a nőnek mindig is túrni kellett, mit gondolsz, hol találsz majd jobb férfit, vénlány maradsz szégyenszemre...”¹ – meggyőzték. Most keserűen foglalja össze a történeteket: „azért maradtam vele, mert férjhez akartam menni, s most meg lányanya leszek, egy a sok közül...”

Ezt hallgatva jutottak eszembe a kérdések: vajon hány hasonló sors rejlik a lányanyák és a házasságon kívül született gyermekek számát jelző statisztikák mögött? Ki és miért lesz lányanya? Milyen partnerkapcsolat előzi meg gyermekük születését? Milyen magatartást tanúsít a környezet a lányanyákkal szemben, mit tart róluk a közvélemény? Ezekre a kérdésekre kerestem a választ fél évig tartó vizsgálódásaim során. Az eredmények közreadását megelőzően azonban vessünk néhány pillantást a múltba.

Lányanyák és házasságon kívül született gyermekek mindig voltak, bármennyire tagadja is ezt sok idősebb ember, azt remélve, így erkölcsösebb színben tüntetheti fel a múltat. Persze abban igazat kell adnunk nagyszüleink korosztályának, hogy a század első felében ritkábbak voltak a házasság előtti szexuális kapcsolatok, mint ma. „Régen csak az urak között fordult elő az ilyesmi, a szegény ember a vallás hatása alatt élt, szigorúan betartotta a tízparancsolatot. Aki pedig belekóstolt, az rá is fizetett, mert meg esett, mert a vigyázatot nem ismerték.”²

Az ún. megesett leányok egy része férjhez ment még a gyermek születése előtt. Voltak azonban olyanok is, akiknek házasságkötését gyermekük apjával különféle okok akadályozták, s így lányanyaként hozták világra a csecsemőt. S akadályok bizony léteztek szép számmal! A legáthághatatlanabb a katonakötelesség volt. A monarchia honvédelmi törvénye ugyanis kimondta, hogy az a férfi, aki nincs felmentve a katonai szolgálat alól vagy nem helyezték tartalékállományba, nem nősülhet meg. Ez az Ausztriában 1958-ig érvényben levő törvény azt jelentette a gyakorlatban, hogy a férfiak 23 éves korukig nem nősülhettek. S aki megsértette a törvényt? Az ifjú párt és a papot is magas pénzbírsággal, sőt börtönbüntetéssel sújtották.

1 Úgy tűnik, ez részben még ma is érvényes, például: <http://zena.sme.sk/c/2626179/chcem-zostat-slobodnou-matkou.html>, letöltve: 20016. november 9.

2 Ulman Lajosné, dernői lakos nyomán

További komoly akadályt jelentett a vallási és a vagyonbeli különbség. Ezek mellé gyakran társult olyan akadály is, hogy a férfi már nő volt vagy éppenséggel ismeretlen. Ez utóbbi főleg futó kapcsolatok esetében jöhetett számításba, de az adatközlők olyan esetekről is hallottak, hogy a férfi szándékosan hamis néven mutatkozott be, vagy éjszaka, a sötétben erőszakolta meg a lányt, aki így semmit sem láthatott, és nappal sem ismerhette fel őt.

Ezek az akadályok általában mindenhol léteztek. De nem mindenhol tulajdonítottak nekik egyforma súlyt. A katonakötelesség kivételével valamennyi említett akadály megítélésénél az adott település jellege, elsősorban gazdasági körülményei voltak a meghatározóak. Azokon a területeken, ahol a lakosság nem rendelkezett saját földdel, hanem túlnyomórészt szezonmunkákkal kereste meg a kenyérrevalót, több gyermek született házasságon kívül, hiszen a fiataloknak a szezonmunkák idején több alkalmuk nyílt az ismerkedésre, s mivel a legtöbbször idegen környezetben dolgoztak, ahol nem érezték magukon a falu szemét, s ahol a munka utáni körülmények – pl. az, hogy egymás mellett aludtak a kazalban – is megfelelőek voltak, gyakrabban került sor nemi kapcsolatra is. Az ilyen, túlnyomórészt szegények lakta falvakban a vallás- és vagyonbeli különbségeket nem tartották komoly akadálynak a házasságkötésnél, mivel a jövőbe feleség és gyermek is értékes munkaerőnek számított a családban. S ez volt az elsődleges szempont. Más volt a helyzet azokban a falvakban, ahol nagyobbak voltak a lakosok vagyonbeli különbségei, s ahol nagyrészt a saját földjeiken gazdálkodtak az emberek. Itt a női munkaerőnek sokkal kisebb volt az értéke. Inkább az számított, mit hoz magával a fiatalasszony, jókora földdarabot vagy csak keskeny csíkot, esetleg semmit. S bizony gyakran előfordult, hogy bár a gazdag legény legtöbbször kifizette a leányt, végül otthonról űzték el őt, mert állapotában már nemigen vehették hasznát.

A felsorolt körülményektől függött az is, hogy miképpen viszonyultak a falubeliek a lányanyához. Bár e téren nagyon erős volt az egyház hatása, mégis azokon a területeken, ahol nagyobb vagyonbeli különbségek voltak, s ahol, mint említettem, a család is sok esetben kitagadta a lányanyát, bizony az közmegejtetés tárgya lett. A szegényebb falvakban viszont – annak ellenére, hogy itt sem örültek – a szülők megvédték lányukat, hiszen az a szülés után újra munkába állt, s a megkeresett pénz újra a család pénztárába vándorolt.

De hogy ne maradjunk csupán az általános leírásnál, íme egy kis ízelítő a Nagykürtösi járás három faluja, Ipolyvarbó, Nagycsalomija és Zsély néhai leányanyáinak sorsából.

Az itteni lányanyák többnyire szegény lányok voltak. A faluban persze mindenki tudta, hogy ki a gyermekük apja, s elítélték, hogy szerencsétlenné tette a lányt. Mert míg a szegény legény többnyire elvette, a gazdag csak elcsábította, elvenni már nem akarta. Ezek a gazdag legények pénzt adtak a lányoknak, hogy ne árulják el őket, de a faluban nem lehetett semmit sem eltitkolni. Az emberek viszont ilyenkor csak suttozni mertek, nehogy megbántsák a gazdagot.³ Voltak lányanyák, akik azért nem mehettek férjhez, mert szegényebbek voltak a legénynél, de volt egy olyan is, aki azért nem, mert idősebb volt a fiúnál. Ezek végül is megtörték a szülőket és házassággal végződött a

3 Badal Irma ipolyvarbói lakos nyomán

kapcsolatuk.⁴ Zsélyben sok gyermeknek a pap volt az apja, vagy az ottani kastélyban elszállásolt katonák.⁵

S hogyan éltek a lányanyák? Akiket kitagadtak a szüleik, az árendásházban kaptak olcsó pénzért szállást. Aratni jártak, sokszor a gyermeket is magukkal vitték. A lányanyák a templomban a padok végén, kétoldalt álltak. Koszorúba kötötték a hajukat, de csak madzagot köthettek bele, mint a lányok, asszonyos masnit nem. Ha beálltak a körbe táncolni, a többiek kikanyarították őket.⁶

Keserű volt a sorsuk ezeknek a lányanyáknak. Akárcsak a dernőieknek, ahol azt tartotta a falu közvéleménye: „vigyázz magadra, férfiembernek ne hagyj magadhoz nyúlni, mert megcsal, gyereked lesz, és akkor mehetsz a háztól, le is út, fel is út. Ettől igen féltek a lányok, és tisztességes leány nem is hagyott magához nyúlni. De mivel ezek mellett könnyűvérű nő mindig volt és lesz, így megesett személy is lesz mindig.”⁷

A múlt és jelen határára érkezve nem szabad megfeledkeznünk egy fontos dologról, ti. hogy a megkérdezettek, akik mindig a „megesett személy” kifejezést használták, ide sorolták a lányanyákon kívül azokat a férjes és özvegyasszonyokat is, akiknek nem a saját férjüktől született gyermekük – hiszen tudjuk, hogy a faluban semmi sem maradhatott titokban –, hanem legényembertől, a paptól vagy katonáktól. Ketten is említették, hogy 1918–19-ben katonák jöttek Varbóra. A templomnál mulattak a menyecskékkel, akik azt énekeltek: „Húzd rá cigány, kapom a segélt, a segélt / Isten az uram haza ne segéld. / Míg az uram idehaza volt, / csipkés bugyogóm sohase volt.”⁸ Ez is, de a régen használt megnevezések, kifejezések is – „megesett személy”, „ringyó”, „kocagyereke van”, „könyvecskére élt”, „blintre csinálta”, „olyan a vére”, „jómadár” – azt bizonyítják, hogy általában a legfőbb véteknek, így a lányanyaság legelítélendőbb elemének is a házasság előtti (illetve kívüli) nemi kapcsolatot tartották, a fogantatás pillanatát, a „megesés”-t, míg ma inkább annak következményeire helyezük a hangsúlyt. Azelőtt a megesett lányt, attól függetlenül, hogy azonnal férjhez ment, kicsúfolták. A mai megítélésnél viszont nem azt tartják a legfontosabbnak, hogy másállapotban van, hanem hogy egyáltalán férjhez megy-e. Tehát bizonyos eltolódás tapasztalható a főleg valláserkölcsilleg befolyásolt értékelésben. Ez tükröződik vissza a családjogtól kezdve a közvélemény hozzáállásán a mai lányanyák magatartásáig minden szférában.

2. Lányanyának lenni a múlt század nyolcvanas éveiben

Azt, hogy Csehszlovákiában hány lányanya él, nem tartják számon, azt viszont igen, hogy az adott évben hány csecsemő született házasságon kívül. Így arról is képet kapunk, hogy évente hány nő lép be a lányanyák táborába. 1980-ban például 14 191-en – az összesen világra jött 250 385 csecsemő közül ugyanis ennyi született házasságon kívül. Hogy 1980 előtt s azóta mennyien, arról még a későbbiekben szó lesz.

4 Makó Istvánné és Kelemen Margit ipolyvarbói lakosok nyomán

5 M.T., magát megnevezni nem kérő nagykürtösi lakos nyomán

6 Badal Irma ipolyvarbói lakos nyomán

7 Ulman Lajosné dernői lakos nyomán

8 Badal Irma és Kelemen Anna ipolyvarbói lakosok nyomán

Egyelőre csak azért említem ezt az önmagában talán nem sokat mondó számot, hogy érzékeltessem: az általános vélekedéssel szemben a lányanyaság nem csupán néhány „könnyvérű” nő „ügye”, amellyel nem érdemes foglalkozni, hanem olyan méretet öltött társadalmi jelenség, amelynek létezésével a jövő házasság- és családmodelljének előrelépésénél is számolni kell.⁹

De lássuk, mi történik az után, hogy a férjnél nem levő nő megszüli a gyermekét. Három lehetősége van. Az első, hogy az apával együtt felkeresi az illetékes nemzeti bizottság anyakönyvi osztályát, ahol a férfi elismeri az apaságot. A lányanyák legnagyobb része ebbe a csoportba tartozik. Ők túlnyomó többségben együtt élnek gyermekük apjával, s általában előbb vagy utóbb összeházasodnak.

A második lehetőséggel élő lányanyák a gyermek apjával való előzetes megállapodás alapján eltitkolják annak nevét. Az ebbe a csoportba tartozó lányanyák partnerei vagy nősek, vagy a „kompromittálást” akarják elkerülni, mivel beosztásuk, közéleti funkciójuk, további karrierjük stb. miatt ezt „nem engedhetik meg maguknak”. De ebbe a csoportba tartoznak azok az idősebb, egyedülálló nők is, akik tudatosan vállalják a lányanyaságot, mondván, ha már állandó partnert, férjet úgysem találnak, legalább gyermekük legyen. Érthető, hogy a lányanyáknak ez a csoportja a legkisebb létszámú, hiszen valamennyien tisztában vannak azzal, hogy az apa nevének elhallgatásával tulajdonképpen az intézményesített segítséget utasítják vissza. Azok közül, akik mégis így tesznek, sokan csak rövid ideig bírják a környezet felől érkező társadalmi nyomást, a gyanúsítgatásokat, hogy „azért nem mond nevet, mert maga sem tudja, ki a gyereke apja”, amit csak megtétezőnek a gyermek panaszai, aki később nem tudja, mit válaszoljon, ha megkérdezik tőle, ki az apukája. Ezért ezek a lányanyák később bejelentik az apa nevét, aki ezt követőleg vagy elismeri az apaságot, vagy nem.

A harmadik lehetőség még inkább kényszerhelyzet. Akkor élnek vele a lányanyák, ha az apa az anyakönyvvezető előtt nem ismeri el az apaságot. Ilyenkor az ügyet a gyermekvédelmi osztályra továbbítják, s ha a helyzet egy hónapon belül sem változik, az apaként megjelölt férfit beidézik a bíróságra. Ha oda sem megy el, a gyermekvédelmi osztály a kiskorú gyermek nevében megindítja az apasági keresetet, melyben az anya mint tanú szerepel. Vizsgálódásaim során a lányanyáknak elsősorban erre a csoportjára voltam kíváncsi.

Mielőtt azonban rátérnék a Losonci, Nagykürtösi, Lévai, Komáromi és Dunaszerdahelyi járások előttem feltárt 1983/84-es „lányanya-térképének” ismertetéséhez, szeretnék szólni azokról a problémákról is, amelyekkel a kutatás során találkoztam. Mert a maguk módján ezeknek is adatértéke van.

A legnagyobb nehézséget majdnem minden esetben a megkérdezettek ellenállása okozta. A megkérdezettek: az említett járások gyermekvédelmi osztályának felelős dol-

9 Ez a mondat sem véletlenül került be az írásba, ugyanis a Nőt kiadó Živena igazgatója egy velem folytatott beszélgetésben aggályát fejezte ki, hogy vajon hasznos-e egy ilyen témával foglalkozni, nem ásom-e alá vele a szocialista közerkölcset. Ez a mondat volt a válaszom, amit egyébként beszélgetésünk során szóban is kifejtettem.² Alább a fordításokat és azok revideált változatait, továbbá a részfordításokat összefoglalóan *fordításnak*, a fordításban és revideálásban részt vevő szakembereket pedig *fordítóknak* nevezem.

gozói (ami a lányanyaság jelenét illeti), és néhány idősebb adatközlő (ami a múltat). Az utóbbiak szerint azelőtt, legalábbis „ebben a faluban nem volt megesezt leány” (pedig akkor már más odavalósi adatközlőtől tudtam, hogy volt), nem úgy, mint most, amikor „mindenki úgy megy férjhez”.¹⁰ A gyermekvédelmisközül pedig néhányan arról próbáltak meggyőzni, hogy a téma nagyon intim jellegű, „nem való újságba”, és különben is, mi van ezen vizsgálónivaló, amikor „néhány mondatban elmondható az egész”. A lányanyák viszont közlékenyek voltak.

Több esetben tapasztaltam, hogy a régi fogalmak közül néhányat – bár ezek a mai körülmények között már elavultak, és a hivatali nyelvben új kifejezésekkel helyettesítettek őket – még mindig használnak a hivatalban. Ilyen például a „törvénytelen gyermek” kifejezés. Lehet, csupán megszokásból mondták, vagy nyelvbotlás volt, azt azonban tudjuk, hogy a fogalmak, kifejezések sosem véletlenül élnek tovább, mindig kell valaki, aki a használatukkal továbbáplálja a fennmaradásukat. Nem kis nehézséget okoztak a nem tisztázott fogalmak. Ki mit ítél „komoly” ismeretségnek? Mi az, hogy „könnyű nő”, „véletlen ismeretség”? Mert míg a lányanya állította, hogy nagyon szerették egymást a gyermek apjával, és hűséges volt hozzá, a gyermekvédelmen ennek ellenkezőjét állították az adott esetről. Bár a kapcsolat végkifejlete nem igazolta a lányanyák véleményét, mégis felmerült a kérdés: kinek van igaza? Hogy minél elfogulatlanabb képet kapjak, három forrásból gyűjtöttem a tapasztalatokat: maguktól a lányanyáktól, a nemzeti bizottságok felelős dolgozóitól, és abból, amit saját bőrömmön keresztül éltem át, amikor a terepkutatás titkos résztvevő megfigyelő pozíciójából adódóan lányanyának adtam ki magamat.

Általánosan érvényes, hogy minél alacsonyabb az adott járás lakosainak átlagéletkora, annál több gyermek születik. Hogy ezen belül hány gyermek születik házasságon kívül, akár csak a múltban, vélhetően ma is nagymértékben befolyásolja a társadalmi migráció feltételei. Most ne firtassuk, hogy pozitív mozgáslehetőségekről vagy negatív mozgáskényszerről van-e szó. A lányanyaság szempontjából ugyanis nem az az elsődlegesen fontos, hogy azért dolgozik-e valaki a másik faluban, mert a sajátjában nem talál munkát, vagy azért, mert nem akar otthon dolgozni; hogy azért megy-e a másik településre diszkóba, mert odahaza nincs semmilyen multság, vagy van, de azt már meguntta stb. – bár ha a vándorlás, főleg a munkahelyi ingázás mint egyetlen lehetőség nagy méreteket ölt, akkor ez a kényszertényező válhat elsődlegesen fontossá –, hanem az, hogy a migráció szaporodásának és növekedésének függvényeként egyenes arányban csökken a társadalmi ellenőrzés lehetősége, ami pedig főleg a fiatal és tapasztalatlan lányokra nézve nem kívánatos következményeket vonhat maga után. A fiatalok ma jóval húszéves koruk előtt kezdenek nemi életet élni, amikor még általában nem képesek az érett, megfontolt párválasztásra. Főleg a lányok fizetnek rá arra, hogy nem veszik észre, a másik csak játszik velük.

Teljes adatokkal a Dunaszerdahelyi, Nagykürtösi, Lévai járásból és Léva városából rendelkezem. Ezek összesen 49 lányanya esetét ölelik fel. Ami a lányanyák korát illeti,

10 A 2. világháború után Szlovákiában valóban folyamatosan nőtt a házasság előtti fogantatások száma. A múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveinek mezsgyéjén az elsőként született gyermekek több mint felére volt ez jellemző. Forrás: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognozna_rodin.pdf, 33. oldal

a legtöbben 18–22 évesek (8 lányanya 18 éves, 3 lányanya 19 éves, 20 évesből 10 van, 21 évesből 5, 22 évesből pedig 4), a többiek ennél fiatalabbak vagy idősebbek. Négy eset kivételével valamennyien hajadonok, a négy kivétel négy elvált asszony, 25 évnél idősebbek. Foglalkozásukat tekintve a többség (32) munkás, főleg elárusítónők, varrónők, néhány szövőnő, egy konyhai segédmunkás. Öten diákok, ketten üzletvezetők, a többi lányanya erre a kérdésre nem adott választ. A Komáromi járásban nem sikerült megtudnom a lányanyák pontos számát, azok, akikkel sikerült beszélnem, 19 és 23 év közöttiek voltak, és foglalkozás tekintetében elsősorban középiskolás, illetve főiskolás diáklányok.

A lányanyák családi hátterét tekintve a legtöbben teljes családból kerültek ki, vagyis a szüleik házasságban éltek, de az esetek döntő többségében napirenden voltak a veszedelmek az egyik vagy mindkét szülő italozása, erkölcsstelen életmódja miatt. Az ilyen családok között voltak cigány családok is, de nem ők képviselték a többséget. A családok másik típusát azok képviselték, amelyek kívülről nézve ideálisnak látszottak, de a megkérdezett lányanyák szerint mindez tényleg csak a látszat kedvéért volt így, a szüleik ajánlékokkal nevelték őket. Hasonló információkat kaptam a nemzeti bizottságok illetékes alkalmazottaitól is. „Mindene megvolt, mindent megkapott, amit szeme, szája kívánt, csak éppen nem törődtek vele” – mondta V. Hurajová, a losonci járási nemzeti bizottság gyermek- és családvédelmi osztályának vezetője az egyik eset ismertetésénél. Margita Beňová, a lévai jnb gyermek- és családvédelmi osztályának vezetője pedig azt nyilatkozta, hogy „vannak köztük elvált szülők gyermekei is, de a fő probléma az, hogy csaknem valamennyien olyan családból származnak, ahol a házasságra és a másik fél szeretetére történő nevelést elhanyagolták, s így ezek a lányok – de az apaságot nem beismerő partnereikre is ez vonatkozik – nem tudják, mi a felelősségtudat, alkalmazkodás”.

Mi tudható meg az apaként megjelölt férfiakról? Az a „szabály” hogy a férfi legyen idősebb a nőnél, általában érvényesül: az apajelöltek átlagos életkor 23 és 25 év között mozog. Családi állapotuk az esetek zömében nőtlen. Itt-ott azonban akad nő is, egy-két-három gyermek apja, de olyan is, aki már a nem vállalt gyermek születése után vett el másik nőt. Foglalkozásukat tekintve többnyire munkások, de van köztük mérnök és zenész is. Néhányan katonai szolgálatukat töltik. Hárman ún. munkaviszony nélküliek, egy elvonókúrán, egy pedig börtönben van. Az utóbbiakról a lányanyák vallomásából az derül ki, hogy ezek már a megismerkedésük idején ittak, verekedtek, kerültek a munkát.

A 49 esetből négy lányanya külföldi állampolgárt jelölt meg apaként. Egy arabot, egy szovjetet, egy jugoszlávot és egy magyart. A Komáromi járásban viszont elég sok lányanya gyermekének külföldi állampolgár – kubai, vietnami – az apja, akik az esetek többségében elismerik az apaságot.

Akadnak olyan lányanyák is, akik nem tudnak közelebbi információval szolgálni az apa személyét illetően. Nem tudják a nevét, sem azt, hogy hol lakik. A gyermekvédelmi kúriózumként említették azt az esetet, amikor a lányanya csak ennyit tudott az apáról: „kék alsónadrágja volt és teherautón ment el”.¹¹ Vagy egy másik: „középen aranyfoga volt és Mariannak hívták, legalábbis ezt mondta.”¹²

11 M. Beňová lévai adatközlő nyomán

12 I. T., a nevét nyilvánosan nem vállaló komáromi adatközlő nyomán

2.1. A megismerkedés körülményei és a kritikus együttlét

Hogyan, milyen körülmények között ismerkedtek meg jövőendő gyermekük apjával, milyen kapcsolat alakult ki közöttük? A továbbiakban erről vallanak a lányanyák. Előzetesen azonban szögezzük le, hogy bár ez a kép a fiatalok egy részének ismerkedéskultúrájába és párkapcsolataiba enged betekintést, erkölcsi jellegű következtetést nem vonhatunk le a kapott információkból, mivel ezen fiataloknak csak egy részét alkotják a lányanyák és partnereik. Például manapság sokan ismerkednek meg kávéházban vagy diszkóban, s nemritkán még aznap szexuális kapcsolat alakul ki közöttük. Ám ez a körülmény önmagában éppúgy vezethet házassághoz – akár jó házassághoz is –, mint lányanyasághoz.

Arra a kérdésre, hogy mikor és hol ismerkedtek meg, a 49 lányanya közül 15 nem válaszolt. Ezek többsége már huzamosabb ideje, azaz 1–6 éve együtt járt (5 eset) vagy együtt élt (6 eset) a partnerével. A fennmaradó 34 lányanya közül kilencen diszkóban, tánccmulatságon, nőnap-i ünnepélyen ismerkedtek meg a későbbi apjával. Heten gyermekkoruk óta ismerik egymást, mert egy faluból származnak, gyakran az iskolában is egy osztályba jártak. Ezeken kívül van még 3 munkahelyi ismeretség, 2 kávéházi, 2 esetben a nő vagy a férfi foglalkozása hozta össze őket: az egyik vevő-eladó viszonyból alakult ki, a másik úgy, hogy a fiú a lányék lakását festette. Egy esetben a szomszédi viszonyból lett partnerkapcsolat. A többiek a strandon, a réten focizás közben, az utcán ismerkedtek meg.

Ami a megismerkedést követő kapcsolatok időtartamát és tartalmát illeti, a kép elég tarka. Nem szabály, hogy az egy faluból származó, egymást és egymás szüleit gyermekkoruktól ismerő fiatalok kapcsolata tovább tart és „komolyabb”, mint azoké, akik csak később ismerkedtek meg. Elgondolkodhatunk azon is, hogy éppen azért, mert az előbbieket az egész falu ismeri, szemmel tartja, ellenőrzést gyakorol felettük és a köz által elfogadott viselkedési normák betartására kényszeríti őket, ami a kapcsolatnak gyakran csupán formális megszilárdulásához vezet, sok esetben előfordul, hogy amint az egyik vagy a másik fél elhagyja a falut, lerázza a magára kényszerített béklyót is. Sok lányanya „komolynak” látszó kapcsolata, melynek során már házasságról is volt szó, akkor bomlott fel, amikor a fiú bevonult katonának.

A kép tarka, mégis vannak benne domináló színek. Például az, hogy a legtöbb kapcsolat azonnali (13 eset) vagy 1–3 hónapon belül bekövetkező (16 eset) szexszel kezdődött, s ha figyelembe vesszük, hogy az esetek többségében az eltelt 1–3 hónap után a két fél nem találkozott, az utóbbi is azonnali szexuális kapcsolatnak felel meg. Itt érdemes egy pillanatra elidőzni, s szemügyre venni a vallomásokot. Az azonnali szexuális kapcsolat leggyakrabban a diszkóban és a tánccmulatságokon való megismerkedést követi, főleg akkor, ha ez a lány faluján kívül van. „Azt mondta, hazavisz kocsival. Én ennek nagyon megörültem. Útközben elkezdett erőszakoskodni, és amikor én nem akartam a dolgot, azt mondta, kitesz, és mehetek haza gyalog. Ekkor beleegyeztem” – mondta egy húszéves lányanya. Egy másik, tizenkilenc éves a következőket mondta: „Diszkó után beültem a kocsijába, mert megígérte, hogy hazavisz. Útközben megállt az egyik faluban az üzlet előtt, és ott csináltuk.” És néhány példa az 1–3 hónap kategóriából: „Júniustól jártunk együtt. A srácom októberben bevonult, és a bevonulás előtti napon voltunk először együtt” (húszéves lányanya). Vagy: „A nőnap-i ünnepségen ismer-

kedtünk meg. Júliusban voltunk először együtt, szeptemberben pedig hozzánk költözött. Azt ígérte, feleségül vesz” (22 éves). Egy 28 éves lányanya mondja: „Egy mulatságon ismerkedtünk meg decemberben. Januárban eljött hozzánk. A szüleim nem voltak otthon. Később is mindig nálunk találkoztunk.” Egy tizenkilenc éves: „Szeptemberben mentem oda dolgozni. Az ő irodáját is én takarítottam. Októberben ott kapott le először. Később a garázsban, a folyosón, bárhol. Akkor is, amikor menzeszem volt.” S végül egy tizenhét éves: „Egy hónap múlva találkoztunk újra. Kimentünk a parkba, mert szép idő volt. Akkor volt az első és egyetlen kapcsolatunk.”

Tizenhat lányanya mondta egyébként, hogy a kritikus együttlét, amelyből a gyermek is származik, az első és egyetlen kapcsolata volt az apával. Közülük öten szüzek voltak. Némely eset szinte tragikusnak mondható. Például az egyik lányt megerőszakolták. Egy másik 25 éves lány, szintén szűz, külföldön ismerkedett meg a férfival, és az apaság ügye a nagy távolság miatt (is) a mai napig nincs lezárva. A tizenhat lányból egy sem tud semmi különösebbet mondani az első és egyetlen együttlétről, amelyből a gyermekük is származik.

Ami a további eseteket illeti, a kapcsolatok különbözőképpen alakultak. Akik együtt jártak, leggyakrabban a lányéknál találkoztak. „Hetente kétszer találkoztunk nálunk, és minden alkalommal az ágyban fejeztük be. Azt mondta, hogy feleségül vesz.” Egy másiknál szinte ugyanaz a minta köszön vissza: „Hetente kétszer-háromszor találkoztunk nálunk. Ha terhes leszel, feleségül veszek, mondta.” De hasonlóképp válaszoltak azok a lányanyák is, akik a férfi lakásán, a munkásszállón vagy valamelyikük barátjának, barátnőjének lakásán találkoztak. „A barátnőmnél szoktunk találkozni. Utoljára novemberben, mert más munkahelyre helyezték a barátomat. Azóta nem láttam” – mondta egy 17 éves lányanya. „Hétféteken találkoztunk. Vasárnap este későn felszöktem a srácékhoz, amikor a szülei már aludtak, és hétfőn, kora reggel mentem vissza az internátusba, amikor még aludtak. Így hát ők semmiről sem tudtak, és most nagyon meg vannak lepődve” – mondta egy 21 éves lányanya.

Külön csoportot alkotnak azok a kapcsolatok, amelyek a fiú bevonulása előtt kezdődtek, valamint az élettársi kapcsolatok. Az előbbiekből 6 van, valamennyi gyermekkori ismeretségen alapul. A fiú már mindennapos vendég a lányéknál, gyakran ott is alszik. Bevonulása után szorgalmasan leveleznek, mígnem a lány levelében feltűnik egy mondat, „gyerekem lesz”. És akkor vége is a kapcsolatnak.

Mit tudunk arról a szexuális kapcsolatról, amelynek nem kívánt terhesség lett a vége? A 49 esetnek csaknem a fele az első és egyetlen kapcsolat, amelyre, mint arról már szó esett, különböző helyeken, autóban, réten, folyóparton, temetőben, valakinek a lakásán került sor. Nemritkán tanúk jelenlétében, akik maguk is szeretkeztek. Valamennyi kritikus kapcsolatra – de az azt megelőzőekre is – jellemző, hogy egyik fél sem védekezett. Vagy azért, mert megfélemeztek róla, vagy azért, mert az alkohol hatására képtelenné váltak rá, de azért is, mert voltak, akik annyira bíztak önmagukban, a szerencséjükben, ügyességükben és még ki tudja miben, hogy fölöslegesnek tartották a védekezést. További ok, hogy a fiatalok egy része nem ismeri a fogamzásgátló módszereket, de a szervezetükben végbemenő biológiai folyamatokat sem. Ezt bizonyítja például, hogy a megkérdezett lányanyák közül kilenc, tehát csaknem minden ötödik nem ismerte fel, hogy terhes. Amikor elmaradt a havi vérzésük, cisztára, megfázásra, különféle rendellenességekre gyanakodtak, s csak akkor mentek orvoshoz, ami-

kor már az alakjuk és a súlyuk is megváltozott. Nagyjából a terhesség 4–5. hónapjában. S az is figyelemre méltó, hogy ezeknek a 16–21 éves lányoknak a szülei sem figyeltek fel semmire.

A többiek egy hónapon belül tudatára ébredtek a terhességüknek, s csekély kivételtől eltekintve – ezeknek a nőknek a partnere vagy börtönbüntetését tölti vagy külföldi – megírták vagy szóban újságolták el a hírt a partnerüknek. Csupán két lány gondolt abortuszra, ám az orvos – egy esetben pedig az apa, aki végül mégsem ismerte el az apaságot – eltanácsolta őket ettől a lépéstől. Ugyanakkor a jövődő apák közül tizennégyen ezzel a mondattal reagáltak a bejelentésre: „vetesd el!” Az egyik hozta a nyolcszáz koronát a találkára. A „katonaapák” leggyakoribb reakciója a következő volt: „majd ha leszerелеk, feleségül veszek.” Ez állt a levélben, amely általában az utolsó volt. „Azt is mástól tudtam meg, hogy járt itthon. Bálban is volt, és más lányokkal szórakozott. Engem még csak meg sem látogatott” – mondta egy 22 éves lányanya. Olyan eset is előfordult, hogy a fiú azt mondta, minden rendben, de azóta se híre, se hamva. Vagy egy másik, viszonylag ritka, ám annál szomorúbb történet: „Amikor megmondtam neki, hogy állapotos vagyok, megkérte a kezemet. Már készülődtünk az esküvőre, amikor megbetegedtem. Három hónapig kórházban voltam. Közben ő megismerkedett egy másik lánnyal, s azóta nem ismeri el az apaságot” – mesélte egy 20 éves lányanya. A férfiak további gyakori érvei: „nem vehetek el, mert nő vagyok”, „komoly ismeretségem van, azt a lányt akarom feleségül venni”, „az lehetetlen, hogy én legyek a gyerek apja, nálam ilyen ügyetlenség nem fordulhat elő”, „fogd másra, hisz mással is jártál”, „ahogy velem lefeküdtél, úgy mással is megtehetted”.

2.2. Milyenek a lányanyák?

A nemzeti bizottságok gyermek- és családvédelmi osztályának dolgozói naponta foglalkoznak a leírtakhoz hasonló esetekkel. Azok a védőnők, akikkel beszélgettem, gazdag tapasztalatokkal rendelkeznek a vizsgált jelenségről, ezért fontosnak tartottam a véleményüket is. Milyenek szerintük a lányanyák?

Szinte valamennyi védőnő első válasza az volt, hogy könnyelműek. Mit értenek ez alatt? Voltak, akik a megismerkedés körülményeiből indultak ki, és „könnyelmű” ismeretsegről beszéltek, amit szembeállítottak a „komoly” ismeretsséggel. Az előbbi alatt a „főleg szabadságon, külföldi nyaraláson, utcán, szórakozóhelyen” kötött ismeretsegeket értették, az utóbbit pedig ekképp jellemezték: „hosszabb ideje járnak együtt, ismerik egymás szüleit, látogatják egymást szüleik házában, lakásában.” Mások a lányanyák személyes tulajdonságait vették alapul. „Túlzott bizalommal viseltetnek a fiúk iránt, hiszékenyek. Mivel többnyire még túl éretlenek, nincs semmi felelősségérzetük, csak túlzott igényeik vannak. Adni nem akarnak és nem is tudnak, kapni viszont annál többet szeretnének.” Megint mások abban látják a lányanyák könnyelműségét, hogy a „házasság intézménye iránti felelősség tudatuk a nullával egyenlő, és ugyanilyen könnyelműség jellemzi a születendő vagy már megszületett gyermekhez való viszonyukat is. Nem gondolják végig a neveléssel járó nehézségeket, gondokat.” Több védőnő szerint a lányanyáknak csupán az egynegyede tanult a saját kárából. Ők a továbbiakban példásan gondoskodnak a gyermekükről, s meggondolják, kivel kötnek újabb ismeretseget. A lányanyák háromnegyede azonban továbbra is „könnyelműen viselkedik, a

gyermekével nem sokat törődik”. Ők a szociális segílyt is csak magukra költik. „Úgy öltözködnek, mintha háromezer koronás havi jövedelmük lenne, és órák hosszat üldögélnek a kávéházban. Ha behívjuk őket, azt válaszolják, nincs idejük bejönni, a gyereket sincs kire bízni. Ha viszont értesítjük őket, hogy családlátogatásra akarunk menni, az a válasz, hogy nem várakozhatnak otthon, mert a gyereket orvoshoz kell vinni. Túlságosan magabiztosak, szinte az arcukra van írva, hogy azt gondolják, itt vagyok ti, kötelességetek segíteni rajtunk!”

Hasonló eredményekkel járt az a rögtönzött, nem reprezentatív, inkább kísérleti jellegű, mint általános tendenciákat bizonyító közvélemény-kutatás is, amit adatgyűjtő útjaim során provokáltam ki. S a reakciók? „Könnyelmű leány lehetett”, „a férfiak disznók, de azért rendes lányokkal nem fordul elő az ilyesmi”, „hiába, egy férfi mindig mondhatja, hogy ha énvelem lefeküdt, mással is lefeküdhett, s ki tudja, talán igaza van”. Bár ehhez még hozzá kell tennem, hogy igaz, sokan általánosan elítélik a lányanyákat, mégis ha konkrét lányanyával kerülnek szembe, nem elutasítóak, inkább segítőkészek – legalábbis ezt tapasztaltam, amikor lányanyának adtam ki magamat. Vagyis sokan másképp viselkednek, mint ahogy azt hangoztatják. Ezt sok esetben maguk a lányanyák is tapasztalták.

Nézzük, mi következik az elmondottakból. Valóban a könnyelműség a lányanyák elsődleges tulajdonsága, legfőbb jellemzője? Visszatérve a kutatásban szereplő 49 esethez, csupán három olyat találtam, ahol elmondható, igen, ezek a lányok könnyelműek voltak. Értem ez alatt: sűrűn váltogatták partnereiket, mindenfajta állandóságra való törekvés nélkül. Azaz életformájuk ez a könnyelműség. Viszont ami a „könnyelmű” és „komoly” ismeretségek szembeállítását illeti, úgy gondolom, ennek nincs szilárd alapja. Több okból. Először: a hosszabb ideje tartó kapcsolatoknál a lányanyák nem mindig tüntették fel, hogyan, milyen körülmények között ismerkedtek meg a leendő apával. Lehet, hogy ezek a kapcsolatok is előbb „könnyelműnek” indultak, s csak idővel váltak „komollyá”, hiszen a szülők jóváhagyásával zajlottak. Másodszor: nem mindig az együtt eltöltött idő mennyiségétől függ a végeredmény. De ha nem könnyelműek, akkor milyenek ezek a lányok?

A 49 eset túlnyomó részét olyanok alkották, akikre leginkább a „naiv”, „hiszékeny” jelzők illenek. Partnerkapcsolataikra az jellemző, hogy míg a lányok, és gyakran a lányok szülei is komolynak tartják a kapcsolatot, azaz bíznak benne, hogy a fiú előbb-utóbb házassági ajánlatot tesz, a fiúk egyáltalán nem, vagy csak egy ideig tartják komolynak a lánnyal való kapcsolatot. E csoporton belül aztán többféle változat létezik. Például az ilyen kapcsolatok viszonylag gyakran bomlanak fel a fiú katonai ideje alatt, amikor felszabadul az otthoni ellenőrzés alól, és tudatosítani kezdi, hogy még van ideje nőszülésre, gyermeknevelésre. Odahaza ugyanis ezt a gondolatot gyakran kiszorították a fejből a lány tervezgetései, a külső nyomás, amely abban nyilvánul meg, hogy mindenki egy párnak tekinti őket. Persze az is előfordulhat, hogy a fiú egyszerően „kiszeret” a lányból, bár ez ritkább eset, s főleg olyankor következik be, ha egyszerre több lánnyal is járt. Mert ez is előfordul, s ez a változat többnyire a fiatal, 16-17 éves lányanyák esete. Ők azok, akik általában első pillantásra beleszeretnek a fiúba. Később ezzel a szerelemmel magyarázzák, hogy teljesítették a férfi „kérését”. Ugyanakkor az több lánnyal is „fut” egyszerre, s esze ágában sincs lekötöni magát. Ez vagy abban nyilvánul meg, hogy csak alkalomadtán találkozik a lánnyal, vagy abban, hogy bár jár vele, a viselkedésével tudtára adja, hogy a szerelem nem kölcsönös. A lányok viszont sok

esetben nem tudják és nem is akarják elhinni, hogy a partnerük ezért goromba, ezért nem tartja meg az ígéreteit, ezért udvarol más lányoknak is. Hiszik, s hinni akarják, hogy szereti őket, hogy ilyen egy normális együttjárás, s mivel baráti körükben és gyakran odahaza is ilyen partnerkapcsolatokat látnak, ez a hit tovább erősödik bennük, azt gondolják, ennek így kell lenni, ez a normális. Közben a fiú a több lány közül, akivel jár, a védőnők tapasztalatai szerint azt veszi feleségül, aki a leggazdagabb!

Arra a kérdésre is szerettem volna választ kapni, hogy a lányanya foglalkozása és anyagi helyzete mennyiben befolyásolja a környezet hozzá való viszonyát. A következőket tapasztaltam: minél magasabb az iskolai végzettsége, annál inkább eltélik, mondván „neki már lehetett volna esze”. Ugyanakkor minél jövedelmezőbb az állása, annál inkább megoszlanak a vélemények, annál többen vannak, akik védik őt. De a legfontosabb: minél magasabb szakmai presztízzsel bír a feltételezett apa, annál enyhébb a lányanya bírálata. Konkrét példa: amikor orvos, katonatiszt vagy mérnök a történetben az apa, a válaszadók úgy ítélik meg a helyzetet, hogy a lány „nem adta alul magát”, „azért volt esze, nem kezdett ki akárkivel”, míg ha bányász vagy akár a divatos szakmájú autószerelő volt, nem egy esetben így reagáltak: „na, még arra is csak ilyennek volt jó”, „nem sok haszna lehetett egy ilyen emberből”.

A „naiv” lányanyák partnerkapcsolatainak további változata, amikor a fiút a szülei beszélik le az együttjárásról, házasságkötésről. Leggyakrabban a fiaikat egyedül nevelő anyák teszik ezt. Sokszor az áll emögött, hogy meg vannak győződve arról, hogy a lány csak bolondítja a fiukat, közben mással is jár. Szentül hiszik, hogy a születendő gyermeknek más az apja, s ezt igyekeznek elhitetni a fiukkal is. Viszonylag gyakran sikerül nekik.

Egyébként figyelemre méltó a lányos és fiús szülők – mindkét esetben főleg az anyák – különböző viszonyulása gyermekük partnerkapcsolatához. Míg a lányos anyák gyakran szinte továbbtáplálják lányuk naivitását, vagy igyekeznek elosztatni annak – viszonylag ritka – kétségeit a fiú már jellemzett viselkedését illetően, mondván, „mindegy, hogy milyen, fő, hogy van valakid”, „jobb a rosszal, mint egyedül”, „mindenkinek van valami hibája, lehet, ha mást keresnél, az még rosszabb volna”, sőt (!!) „legfeljebb majd elváltok, de a lány ne maradj”, a fiús anyák, szinte tudva, hogy „válogathatnak”, inkább lebeszélik fiaikat a házasságról. Még akkor is, ha tudják, apjától fosztják meg a gyermekeket.

A lányanyák harmadik csoportjába azok tartoznak, akik tudatosan választották a lányanyaságot, mégpedig nemmel válaszoltak a leánykérésre. A 49 esetből kettő volt ilyen. Az egyik lány azért utasította vissza a fiút, mert az rendszeresen verte őt, még állapotos korában is. Ekkor megelégette brutális bánásmódot, és hazaköltözött a szüleihez. A másik így indokolta a férfi elutasítását: „rájöttem, hogy nincs közös témánk, és arra gondoltam, ez már csak rosszabb lesz.”

A kutatás alapján a lányanyáknak e három csoportját sikerült földerítenem. Természetesen több csoport is létezhet. A védőnők elmondták, hogy vannak lányanyák, akiket azért nem vesz feleségül, s gyermekét azért nem ismeri el a fiú, mert igaz, hogy együtt jártak, de szakítottak, és a lány mással kezdett járni. De akkor még nem tudta, hogy terhes. Amikor rájött, visszament az első fiúhoz, de az már nem hitt neki. S állítólag egyre gyarapszik azoknak a lányanyáknak a száma, akik egyszerre több fiúval járnak, s amikor teherbe esnek, a legjobb partinak ígérkező „áldozatot” szemelik ki maguknak. Ilyen esetekkel én magam nem találkoztam.

Hát ennyi fért ebbe a szociológiai szondába 1984-ben.

3. Néhány adat 2016-ból

1980-ban 14 191 házasságon kívüli gyermek jött világra, a 250 385 élve született csecsemő 5,6 százaléka. Az 1960–1990-es időszakban 5–7 százalék között mozgott ezeknek a gyermekeknek az aránya, a rendszerváltástól 2000-ig terjedő dekádban 9 százalékról folyamatosan 17 százalékra nőtt.¹³ Az új évezredben tovább folytatódik a növekedés, amint azt az 1. táblázat szemlélteti. Jelenleg a gyermekek több mint egyharmadát gyakorlatilag lányanya hozza világra.

1. táblázat. A házasságon kívül élve született gyermekek száma és részaránya

Év	A gyermekek száma	A gyermekek részaránya (%)
2000	10069	18,3
2001	10105	19,8
2002	10984	21,6
2003	12073	23,3
2004	13319	24,8
2005	14136	26,0
2006	14820	27,5
2007	15666	28,8
2008	17287	30,1
2009	19324	31,6
2010	19912	33,0
2011	20703	34,0
2012	21640	35,5
2013	22451	37,1
2014	23641	38,9

Forrás: SZSH, http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Populacny_vyvoj_SR_2014.pdf

A fenti statisztikákból azonban nem derül ki, hogy a házasságon kívül született gyermekek közül mennyi jött világra olyan lányanyák gyermekeként, akik partnerkapcsolatban élnek, és hány anya egyedülálló. A lányanyák egyéb kritériumok szerinti különböző típusairól sem nyerünk információt. Jelenleg Szlovákiában nincsenek erről szóló empirikus adatok, viszont a Szlovák Statisztikai Hivatal 2011-től gyűjt adatokat a házasságon kívül született gyermekek apáiról, és ebből levonható néhány következtetés. A gyermekek 55–60 százalékánál feltüntetik az apa születési számát (személyi számát), ez alapján feltételezhető, hogy ennyien elismerik az apaságot. Viszont a fennmaradó 35–40 százalékánál nem. Legkevésbé az alacsony iskolai végzettségű, elsősorban alapkiskolai végzettséggel rendelkező fiatal lányanyák esetében jellemző az apaság elismerése, leggyakoribb a diplomás 29–34 éves nők, illetve az elvált nők esetében, és akkor, ha

¹³ <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/tajov/lukacova.pdf>

az elsőként született gyermekről van szó. A lányanyák életének további alakulásáról kiderült, hogy az első gyermek születését követő öt évben csupán 25–30 százalékuk ment férjhez, s ahogy nőtt a gyermek, a férjhez menés esélye rohamosan csökkent¹⁴. A többiek 40 százalékának következő gyermeke(i) is házasságon kívül születtek, ami azt jelenti, hogy ezen nők reprodukciós viselkedésének szerves részét képezi a házasságon kívüli gyermekszülés.¹⁵

A legtöbb házasságon kívüli gyermek Közép- és Kelet-Szlovákia déli részén jön világra, a Rozsnyói (62%), Rimaszombati (58%), Rócei (56%), Gelnicei és Poltári (54%) és a Losonci járásban (53%). A legkevesebb az északi és az északkeleti járásokban: Čadca, Snina, Kežmarok és Dolný Kubín (20%), Bytča (19%), Stropkov és Bardejov (16%), Svidník (14%), Tvrdošín (12%), Námestovo (8%).¹⁶

A házasságon kívüli születések növekvő aránya több, egymással kölcsönösen összefüggő tényező együttes következménye. Bár még mindig a házasság az elsődleges együttélési forma, növekszik a kohabitációk, vagyis a házasság nélküli együttélések aránya, mégpedig mind a házasság előtti együttéléseké, mind a házasságot helyettesítő együttéléseké. Ennek következtében csökken a házasság termékenysége, s mivel a termékeny korú nők között növekszik a hajadonok aránya, így enyhén nő a hajadon nők termékenysége, (Lukáčová,¹⁷ Potančoková 2009). A házasságon kívüli születések növekvő arányát nagymértékben befolyásolja mind a kohabitáció, mind a lányanyák és gyermekeik társadalmi megítélésének változása (Vašková 2005), ezen belül a katolikus egyházon belüli részleges attitűdváltás is.¹⁸

Akárcsak a múltban, a jelenben is az egyik legfontosabb tényező a migráció. Manapság már nem csak a belföldi, hanem a nemzetközi migráció is, amely a globalizáció egyéb körülményeivel együtt hozzájárul ahhoz, hogy egyes értékeket és normákat a társadalom egy része konzervatívnak ítéljen, a szónak inkább negatív jelentést tulajdonítva. Közéjük tartozik a házasság és a házasságon belüli, de akár a házasságon kívüli, de stabil partnerkapcsolat is, s mindez hozzájárul az értékük és a velük kapcsolatos viselkedési és döntési normák meggyengüléséhez. Úgy gondolom, nagy szerepet játszik a média is, főleg némely nyomtatott és online női lapok, illetve fórumjaik, amelyek gyakran tudathasadásos módon kezelik ezeket a kérdéseket. Egyrészt azt hangsúlyozzák, hogy a nő szabad választása, hogy házasságban éljen-e vagy sem, s ebből következőleg arra is joga van, hogy eldöntse, házasságon kívül kíván-e szülni vagy sem. Nemegyszer csúsztatott információkat közölnek.¹⁹ A másik oldalon nem titkolják, hogy

14 Feltehetőleg ez nemcsak a gyermek, hanem az anya korával is összefügg, vagy mindkettővel, erről azonban nincs részletesebb adat. Az egyéb tényezők hatása a lányanya életének további alakulására (ebből a) demográfiai adatgyűjtésből nem mutatható ki.

15 Forrás: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognoza_rodin.pdf

16 Forrás: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognoza_rodin.pdf, 35. oldal, letöltve 2016. november 9.

17 <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/tajov/lukacova.pdf>

18 Adalékként: <https://svetkrestanstva.postoj.sk/3201/slovenski-krsteni-deti-slobodnych-matiek>

19 Például: <http://feminity.zoznam.sk/c/855980/tipy-na-vychovu-dietata-pre-slobodne-matky>; ez a forrás rögtön azzal kezdi, hogy a népes/többtagú család ma már egyre nagyobb különlegesség.

a gyermeküket egyedül nevelő anyák hátrányos helyzetben vannak azokkal a nőkkel szemben, akik számíthatnak férjük, társuk segítségére, ami tény. A csavar ott jön, hogy emiatt nyíltan vagy burkoltan, de a társadalmat vonják felelősségre.²⁰

Természetesen nem minden egyedülálló anya lányanya, hiszen vannak rengetegen, akik elváltan vagy özvegyként egyedül nevelik a gyermeküket, gyermekeiket. S nem minden lányanya egyedülálló, hiszen sokan stabil párkapcsolatban élnek, bár nincsenek férjnél. Viszont ahogy azt említettem, nincsenek összegzett adatok sem az egyedülálló anyák, sem a gyermeküket lányanyaként megszüülő nők belső struktúrájáról, s a két csoport közötti átfedésekről sem. Egy viszont biztos: ez a problematika rengeteg társadalmi, gazdasági és lélektani problémát von maga után mind az anya, mind a gyermek részéről. Egyedülálló lányanyának lenni ma sem könnyű. S nemcsak gazdasági szempontból.

Irodalom

- Potančoková, Michaela 2009. Plodnosť. In: Vaňo, B. a kol.: *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2008*. Bratislava, INFOSTAT, 21 – 32 p.
- Potančoková, Michaela 2013. Rodina a životné dráhy mladých dospelých. In: Krivý, V. (ed.): *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava, Sociologický ústav SAV, 89–127 p.
- Šprocha, Branislav., Vaňo, Boris 2012a. Analýza a prognóza reprodukčného správania populácie Slovenska. 1 časť: Plodnosť. *Prognostické práce*, Vol. 4, No 2, 95–120 p.
- Šprocha, Branislav., Vaňo, Boris, Bleha, Branislav 2014. *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030 Bratislava, október 2014*. Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied Infostat - Výskumné demografické centrum Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského
- Vašková, Renáta 2005. Bariéry a predpoklady vzniku novej rodiny jako samostatné jednotky u náctiletých matek. *Demografie*, 47, 4, 251–264. p.

20 Příklad: <http://zena.atlas.sk/chcem-dieta-nie-muza/rodina/rodinny-zivot/541433.html>, <http://zena.sme.sk/c/2626179/chcem-zostat-slobodnou-matkou.html>, <http://zena.sme.sk/c/4173268/byt-matkou-nemanzelskeho-dietata-uz-nie-je-hanba.html> szerint lányanyának lenni trendi, <http://www.wildandfree.sk/2014/07/ked-slobodne-matky-zacinaju-carovat.html>, egy tárgyilagossabb írás: <http://zena.atlas.sk/ako-koncia-slobodne-matky/rodina/rodinny-zivot/563695.html>; az összes letöltés utolsó dátuma: 2016. november 9.

ZSUZSANNA LAMPL

TO BE A SINGLE MOM—RESULTS OF A SOCIOLOGICAL FIELD RESEARCH MADE IN THE PAST

In Slovakia in 1980, 5,6% of all live-born infants were born out of wedlock, and their proportion today is 37,8%, but we have no precise information on how many of them were born to single mothers, or how many to those unmarried but cohabiting with a partner. This study presents the results of a qualitative research made 30 years ago in five districts of Southern Slovakia. In the research we used three methods: document analysis, semi-structured interviews with 49 single mothers and further respondents, and field research. We were examining the issue of who became a single mother at that time and why. What kind of partnership preceded the birth of their baby? What was the public attitude towards them? The results of the research performed back in 1980 forecasted the present-day tendencies of the transformation of partnerships.